

19. Yüzyılın İkinci Yarısı ve 20. Yüzyıl Başlarında İskenderun'da Sağlık Kurumları

The Health Institutions in Iskenderun in the Second Half of the 19th Century and the Beginning of the 20th Century

Servet ÖZKAN^{*}

Öz

Osmanlı'nın kuruluşundan itibaren sağlık alanındaki en önemli yapılar olan Darüşşifaların yerini 19. yüzyılda modern hastaneler almıştır. Bu dönemde farklı adlarla anılan sağlık kurumları inşa edilmiştir. Salgın hastalıklara karşı liman kentlerinde kurulan karantinahaneler de dikkat çekmiştir. Bu kentlerden biri olan ve 19. yüzyılda gelişmeye başlayan İskenderun'da bataklıkların kurutulmaya başlanması ile ticari faaliyetler ve nüfus artmıştır. Kentte sağlık hizmeti sunan yapılar iki karantina binası, askerî hastane, Gureba hastanesi ve Fransız hastanesidir. Yapıların hepsi deniz kenarına yakın ve karantina dönemlerinde müdahale edilebilecek noktada konumlanmıştır.

Bu kurumlardan günümüze sadece Fransız dönemi hastanesi ulaşmıştır. Yerinde incelenen ve fotoğraflarla belgelenen hastaneye ait mevcut krokiler dijital ortamda yeniden çizilmiştir. Ayrıca tespit edilen yapıya ait Fransızca kitabe de fotoğraflarla belgelenmiş ve çevirisi yapılmıştır. Diğer yapılarla ilgili belge ve görseller için Osmanlı arşivleri ve Yıldız arşivleri araştırılmış, gerekli dokümanlar satın alınmıştır. Mimari açıdan karantinahanelerin ahşap, küçük ölçekli ve anlık müdahaleye cevap verecek nitelikte olduğu görülmüştür. Karantinahanelere göre daha büyük olan askerî hastanenin mimarisi hakkında veri bulunamamıştır. Gureba ve Fransız hastaneleri ise İskenderun için yeterli sağlık hizmetini sunmuş ve Neoklasik tarzları ile dönemin sanat zevkini yansıtmıştır. Bu çalışmada arşiv verileri, tarihî görseller ve yerinde tespitler ile İskenderun'daki sağlık kurumlarının ayrıntılı olarak incelenmesi, benzer örneklerle mukayese edilmesi ve bilim camiasına tanıtılması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İskenderun, Hastane, Karantina, Sağlık, 19. yüzyıl

Abstract

Since the establishment of the Ottoman Empire, Darüşşifas, which are the most important structures in the field of health, have been replaced by the modern hospitals by the 19th century. During this period, health institutions called by different names were built. The quarantines established in port cities against epidemic diseases have also attracted attention. Commercial activities and population increased with the drying of the marshes in Iskenderun, as one of the these cities, which began to develop in the 19th century. The buildings providing health services in the city are two quarantine buildings, a military hospital, a Gureba hospital and a French hospital. All of the structures are located close to the sea and at the point where they can be intervened during quarantine periods. Of these institutions, only the French-era hospital has survived to the present day. The existing sketches of the hospital, which were examined on-site and documented with photographs, have been redrawn digitally. In addition, the French inscription belonging to the identified structure was documented with photographs and translated. The Ottoman archives and Yıldız archives were searched for documents and images related to other structures, and the necessary documents were purchased. From the architectural point of view, it has been seen that the quarantines are wooden, small-scale and capable of responding to instant intervention. Data on the architecture of the military hospital, which is larger than the quarantines, has not been found. Gureba and French hospitals provided adequate health services for Iskenderun and reflected the artistic taste of the period with their Neoclassical styles. This study aims to examine the health institutions in Iskenderun in detail with archival data, historical images and on-site determinations, compare them with similar examples and introduce them to the scientific community.

Keywords: Iskenderun, Hospital, Quarantine, Health, 19th Century

* **Sorumlu Yazar:** Servet Özkan (Dr. Öğr. Üyesi), Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Antakya, Hatay, Türkiye. E-posta: servetcayan@mku.edu.tr ORCID: 0000-0002-7113-9136

Atf: Ozkan, Servet. "19. Yüzyılın İkinci Yarısı ve 20. Yüzyıl Başlarında İskenderun'da Sağlık Kurumları." *Art-Sanat*, 21(2024): 587–615. <https://doi.org/10.26650/artsanat.2024.21.1355401>

Extended Summary

From the establishment of the Ottoman Empire, the most significant healthcare institutions, known as “Darüşşifas”, began to give way to modern hospital structures from the 19th century onwards. During this period, numerous hospitals were constructed for various purposes under different names. Quarantine stations, established in port cities as a precaution against epidemic diseases, were also crucial in this field. The city of İskenderun, which began to develop in the 19th century, was one of the important port cities where a quarantine station was established. From the late 19th century to the early 20th century, İskenderun had two quarantine buildings, a military hospital, a Gureba hospital, and a French hospital providing healthcare services.

It is understood that the first step in the field of healthcare in İskenderun was the construction of a quarantine station to apply quarantine measures to incoming traders. In 1848, there was knowledge of the existence of a quarantine organization in the city. By 1853, a quarantine station and quarantine pier were built in İskenderun. There is no detailed information available regarding the architecture of the quarantine building. However, based on a photograph found in the Yıldız Archive’s II. Abdülhamid Khan Photo Album, it is assumed that the flag-bearing building in the center was the quarantine building. The two-story structure with wooden windows had a wooden veranda on the second floor. It is understood that the building had a traditional residential architectural style with its pitched roof and alaturka tile covering. Due to its small size, the quarantine station proved insufficient for interventions, leading to the decision to construct a new quarantine station in 1868. According to a drawing found in Ottoman archives, the building consisted of a rectangular hall in the center with rectangular rooms on either side. There were doors at both ends of the hall. The facade drawing indicates vertical rectangular windows, and the roof was covered with alaturka tiles.

The second quarantine station served İskenderun adequately until 1896. As the needs at the port increased over time, efforts to expand and renovate the building began. It was decided to construct a new building with three rooms on the existing quarantine site, and Sultan Abdülhamid’s approval was obtained in 1896. Information that the two-story vacant building left by the quarantine was converted into a hospital after the quarantine left suggests the possibility of a new building being constructed in place of the old quarantine building. The upper floor of the newly built hospital building was used as an examination room, while the lower floor served as a pharmacy. This building primarily served as a military hospital for the treatment of soldiers. There is no available data regarding the architecture of this building. However, the military hospital became inadequate due to the population growth in İskenderun and the city’s expansion. Therefore, a new and larger hospital with a pharmacy and thirty-six beds was planned to be constructed. Construction began in 1903, and it was named the Hamidiye Gureba Hospital in honor of Sultan Abdulhamid II. From an old photograph of the building, it is evident that the structure was single-story built on top of a ground floor, with access

to the upper floor via a double-sided staircase. There is no available data on the floor plans of the building, but it is understood that the central staircase on the front facade led to a central hall or lobby, with rooms on either side. The upper floor of the hospital was used as dormitories, a kitchen, and a servant's room, while the ground floor served as a pharmacy. The ground floor had rectangular windows, while the upper floor featured round-arched windows.

One of the significant developments in the field of healthcare in İskenderun was the construction of a modern hospital building during the French colonial period. There is some variation in the dating of the building, with some sources suggesting 1928, while others indicate a range of 1930-1932. However, in research conducted in 2018, an original inscription was discovered in the first-floor meeting room of the Catholic French School, which was built by the mission group St. Joseph de l'Apparition in İskenderun. This French inscription indicates that the hospital was constructed between 1927 and 1929. The building was constructed as a single-story structure above a ground floor and had a symmetrical plan consisting of three blocks extending in a northwest-southeast direction. There was a central block in the middle and two rectangular side blocks extending northeast-southwest on both sides. Connection corridors were built to connect the blocks, and the central block was kept short, creating an "H"-shaped plan. The building consisted of a central corridor with various-sized rooms on both sides of each floor. The main facade (northeast) featured a pointed-arched entrance section, Palladian arched windows, and triple windows that added visual interest. On the other facades, round windows were used on the ground floor, and rectangular windows were used on the upper floors.

The original inscription for the French hospital has not been found in the building. It is presumed that the inscription niche was located above the door leading to the balcony on the second floor of the central block. However, old photographs of the building show that the original door featured a Palladian arched triple arrangement. Therefore, it is suggested that the inscription may not have been placed due to the mismatch between the inscription's form and the architectural design of the building.

Of these institutions, only the hospital built during the French colonial period has survived to the present day. From an architectural perspective, the quarantine stations were small-scale, wooden structures designed to respond to immediate needs. These characteristics reflect the general character of the first Ottoman quarantine stations. No architectural data were found regarding the military hospital, which was reported to be larger than the quarantine stations. The Gureba Hospital represents a significant development in İskenderun's healthcare system, serving as the city's first modern hospital during the Ottoman Tanzimat era. The French hospital in İskenderun was the most comprehensive healthcare institution in the city, both in terms of architectural size and spatial functionality.

Giriş

Dünya tarihinde çeşitli hastalıklar ve bunların tedavisine ilişkin çalışmalar erken dönemlerden beri varlığını sürdürmüştür. Yüzyıllar içinde hastalıkların iyileştirilmesi ve hasta bakımı gibi konulara çeşitli şekillerde rastlanılmış, hasta tedavisi için farklı adlarla anılan sağlık kurumları inşa edilmiştir. Batı dünyasında bu alandaki en önemli gelişme Roma medeniyeti tarafından inşa edilmiş “Valetudinarium” adı verilen geniş avlulu hastane yapılarıdır. Yaralı askerlerin tedavisi ve bulaşıcı hastalıklardan korunma konusunda önemli merkezler olan bu hastaneler, kölelerden asillere kadar toplumun farklı kesiminden kişilere hizmet vermiştir¹. Batıda Erken Rönesans olarak adlandırılan 9. yüzyıl sonrasında Yunan yazarların bilgileri çeşitli Arap kaynaklarından aktarılan verilerle kullanılmış ve bu dönemde tıbbi anlamda bir uyanış yaşanmıştır². Napoli'nin kuzeyindeki Salerno kasabasında kurulan Instituto Universitario di Salerno, bünyesindeki tıp okulu ile Rönesans dönemindeki aydınlanmanın ilk tohumlarını atmıştır³. Bununla birlikte, 11.-12. yüzyıllarda Müslüman dünyasının önemli eserlerinin çoğu Haçlı Seferleri, seyyahlar ve Endülüs kanalıyla Batı'ya aktarılmış ve Latinceye çevrilerek uyanışın bir parçası olmuştur⁴. 14. ve 16. yüzyıllar arasındaki Rönesans hareketi, pek çok bilim adamı ve doktorun yetişmesine katkıda bulunmuş⁵, sağlık hizmetlerinin hekimler tarafından verilmesi fikri önem kazanmıştır⁶.

Batı dünyasına önemli bir tesiri olan İslam coğrafyasında hastalıkların tedavisi için çeşitli dönemlerde *Darülsıhha*, *Darülafiye*, *Darüttıb*, *Darürraha*, *Maristan*, *Bimaristan*, *Bimarhane*, *Şifahane* ve *Darüşşifa* olarak adlandırılan sağlık kurumları inşa edilmiştir. İlk İslam dönemine ait hastane, Emeviler zamanında Halife Velid bin Abdülmelik tarafından Şam'da (706) yapılmıştır⁷. Abbasiler döneminde ise Sasaniler zamanından beri kullanılan Cündişapur hastanesi ve tıp okulu, dönemin ünlü hekimlerinden Curcis b. Buhtişu'nun yetiştirdiği hekimler sayesinde İslam bilim ve tıbbına büyük katkı sağlamıştır⁸. Mısır'da Tolunoğulları döneminde bir külliye içinde hastane yaptırıldığı ve aynı zamanda tıp eğitimi verildiği bilinmektedir⁹. Suriye Selçukluları zamanında Kerek'te, Eyyubiler döneminde Kahire ve İskenderiye'de¹⁰, Karahanlılar

1 Berge Aran, “Sağlık Yapılarının Evrimi”, Mimarlık 9-10 (1971), 21; Ali Haydar Bayat, Tıp Tarihi (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, 2016), 144-145.

2 James J. Walsh, Medieval Medicine (Londra: A. & C. Black Ltd., 1920), 21.

3 Bayat, Tıp Tarihi, 157.

4 Murat Serdar, “Orta Çağ Avrupası'nda Bir Tıp Okulu: Montpellier”, Ortaçağ Araştırmaları Dergisi 3/1 (2020), 91.

5 Bayat, Tıp Tarihi, 167-175.

6 Sevim Aslan ve Ramazan Erdem, “Hastanelerin Tarihsel Gelişimi”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 27 (2017), 11.

7 Ayla Ödekan, “Darüşşifa”, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, c. I (İstanbul: Yem Yayınları, 2008), 382.

8 Arslan Terzioğlu, “Bimaristan”, TDV İslam Ansiklopedisi, c. 6 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 163.

9 Yağmur Say, “Türk Tıp Kurumları”, Türklük, c. 11 (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 320.

10 Asaf Ataseven, “Tarihimizde Vakfedilmiş Sağlık Müesseseleri “Darüş-şifalar””, II. Vakıf Haftası (Konuşmalar-Tebliğler) (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1985), 158.

döneminde Semerkant'ta, Memlük Emirleri tarafından Kaymer, Kahire ve Rey'de kurulan bimaristanlar Türk-İslam coğrafyasında sağlık alanındaki kayda değer gelişmelerdir¹¹. Büyük Selçuklu veziri Nizâmülmülk'ün Nişabur'da yaptırdığı bimaristan ve sonrasında Musul, Kudüs, Akka, Şam, Kahire, Halep ve Tebriz'de Büyük Selçuklu ve Atabekler tarafından kurulan hastaneler tedavi merkezi olmalarının yanı sıra hekim yetiştirmeleri ile de önemli bir yere sahip olmuştur¹².

Anadolu coğrafyasında Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde devam eden darüşşifa geleneği, İran ve Horasan'daki Büyük Selçuklu medreselerini andıran şeması ile dikkat çekmiştir. Bunun en güzel örneği, medrese ve şifahanenin yan yana inşa edildiği Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası ve Medresesi'dir¹³. Yine Anadolu Selçukluları döneminde Mardin, Sivas, Konya, Aksaray, Çankırı, Kastamonu ve Tokat gibi farklı yerlerde inşa edilen darüşşifalar dönemin sağlık alanındaki en önemli kurumları olmuş, Osmanlı döneminde de kullanılmaya devam etmiştir¹⁴.

Osmanlı devrinde Bursa Yıldırım Darüşşifası ile başlayan hastalıkların tedavisine ilişkin kurumsallaşma¹⁵, farklı padişahlar döneminde inşa edilen darüşşifalar ile sürdürülmüştür. Bunlar arasında Edirne II. Beyazıt Külliyesi Darüşşifası, Manisa Hafs Sultan Darüşşifası, İstanbul Haseki Darüşşifası, İstanbul Süleymaniye Külliyesi Darüşşifası, İstanbul Atik Valide Darüşşifası ve İstanbul Sultan Ahmet Darüşşifasını saymak mümkündür¹⁶. Sultan Ahmet Darüşşifası, Osmanlı döneminde inşa edilen son darüşşifa olma özelliği göstermiş ve Darüşşifalar 18. yüzyıl sonlarından itibaren ortaya çıkan yeni sağlık kuruluşları ile birer akıl hastanesi olarak işlev görmüştür¹⁷. Bu yüzyıl itibari ile başlayan Batılılaşma eğilimi sağlık alanında da modernleşmenin kapılarını açmıştır. Bu anlamda ilk modern Osmanlı hastane binası III. Selim zamanında Tophane Kışlasında inşa edilmiş olan Tophane-i Amire Hastanesi'dir¹⁸. Nizam-ı Cedid askerlerine yönelik olarak Levent Çiftliği ve Selimiye Kışlası içerisinde de birer hastane inşa edilmiş, ilk tıp eğitimi de Haliç Tersanesine bağlı deniz tıp okulunda başlamıştır¹⁹. Sultan II. Mahmut döneminde bu çalışmalar daha da ilerletilerek askerî tıp okulu, askerî hastaneler ve Cerrahhane kurulmuştur²⁰. Ordu ve

11 Say, "Türk Tıp Kurumları", 320.

12 Ödekan, "Darüşşifa", 382.

13 Gönül Cantay, "Türk Mimarisinde Darüşşifalar", Türkler, c. 12 (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 218.

14 Gönül Cantay, "Darüşşifalar", Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1988), 355.

15 Ödekan, "Darüşşifa", 382.

16 Cantay, "Türk Mimarisinde Darüşşifalar", 221-222.

17 Yuvacan Atmaca ve Ufuk Demirci, Türkiye Tasarım Kronolojisi Sağlık (İstanbul: Ofset Yapımevi, 2016), 5.

18 Nuran Yıldırım, 14. Yüzyıldan Cumhuriyet'e Hastalıklar, Hastaneler, Kurumlar-Sağlık Tarihi Yazıları – I (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014), 305.

19 Afife Batır, "Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, c. 4, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1958), 1058.

20 Cantay, "Türk Mimarisinde Darüşşifalar", 229.

askerî hizmetler için cerrah, hekim ve eczacı yetiştirmeyi amaçlayan bu kuruluşlar, 1839 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane adı altında birleştirilerek, Batı'ya örnek alan klinik ve laboratuvarlarla donatılmıştır²¹. Bu dönemde salgın hastalıkların giderek artması, Osmanlı'da birtakım tedbirlerin alınması fikrini gündeme getirmiştir. 19. yüzyıl başlarında İstanbul'da hızla yayılan kolera salgını, 1831'de Osmanlı Devleti'ndeki ilk karantina uygulamasının da görüldüğü dönemdir²². Özellikle liman kentlerine uğrayan tüccar gemilerinin karantinaya alınması ve konaklama için gerekli tesislerin inşası, sağlık koşullarının iyileştirilmesi konuları öne çıkmaya başlamıştır²³. Karadeniz'den gelen gemilerin İstinye Körfezi'nde, İslam devletleri ve Osmanlı gemilerinin ise Liman-ı Kebir'de karantinaya alınmasına karar verilmiş; İskenderiye, Kıbrıs ve Suriye'de baş gösteren kolera sebebiyle 1835'te Çanakkale'de geçici tahaffuzhane oluşturulmuştur²⁴. Karantina için gerekli kanunların hazırlanıp yürütülebilmesi için de 1838 yılında Karantina Meclisi kurulmuştur²⁵. İlerleyen süreçte yaşanan büyük salgınlar kapsamlı bir kuruluşun varlığını gerekli kılmış ve Sultan Abdülmecid'in annesi tarafından 1847'de Bezmiâlem Valide Sultan Hastahanesi inşa ettirilmiştir²⁶. II. Abdülhamid döneminde bulaşıcı hastalıklarla mücadele, aşılama, kamuya yönelik sağlık çalışmaları ve her kademedeki sağlık personeli yetiştirme konusunda önemli çalışmalar yapılmıştır²⁷.

1. İskenderun'da İnşa Edilen Sağlık Kurumları

Osmanlı döneminde, 16. yüzyıla kadar etrafı bataklıklarla çevrili durumda olan ve bu sebeple hastalıkların çok fazla yaşandığı İskenderun'da yerleşim olarak kayda değer bir gelişme olmadığı öğrenilmektedir²⁸. Bu dönemde iskelede Fransız, İngiliz, Venedik ve Hollanda konsoloslarının kullandığı birkaç ev, depo ve Fransızların bakımını üstlendiği bir misafirhanenin varlığı bilinmektedir²⁹. 16. yüzyıl sonlarından itibaren ise özellikle yabancı tüccarların ilgisini çekmeye başlayan İskenderun, 17. yüzyıl itibarı ile Halep'e giden tüccarların uğrak noktası olmuş, Lazkiye Limanı'nın

21 Gencay Gürsoy, "Sağlık", Cumhuriyet Döneminde Türkiye Ansiklopedisi, c. 6-7 (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983), 1717.

22 Gülden Sarıyıldız, "Karantina", TDV İslam Ansiklopedisi, c. 24 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), 463.

23 İber, Ortaylı, "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Yerel Yönetimler", Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, c. 1 (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 240.

24 Nuran Yıldırım, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Koruyucu Sağlık Uygulamaları", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, c. 5 (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 1322.

25 Gülden Sarıyıldız, "Karantina Meclisinin Kuruluşu ve Faaliyetleri", Belleten 58 (222) (1994), 334.

26 Gönül G. Cantay, "XIX. Yüzyılda Kurumlaşma ve Hastahaneler I", FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi 1 (2013), 114.

27 Ayşe Nur Menekşe Çalıkçı, Zekiye Eraslan ve Cevdet Haydar Tahiroğlu, Fotoğraflarla Sultan II. Abdülhamid Dönemi Sağlık Müesseseleri: Hastahaneler (İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları, 2018), 19.

28 Naim Ürkmez, "İskenderun Vakıfları", ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 12/1 (2021), 49.

29 Mikail Acıpınar, "İskenderun İskelesi: Doğu Akdeniz'de Uluslararası Bir Ticaret Limanının İnkişafı Meselesi (1589-1612)", Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi 44 (2020), 8.

önemi azalmıştır³⁰. İskenderun çevresindeki bataklıkları kurutma çalışmaları ve limanda ticaretin artmaya başlaması İskenderun'u önemli duruma getirmiş ancak şehrin ikliminin hâlen çok bunaltıcı olması sebebiyle özellikle yaz aylarında burada yaşayanlar Belen'e göç etmiştir³¹. Tüccar ve seyyahlar dahi bunaltıcı hava sebebiyle iskelede işlerini görür görmez Belen'e gitmiş ya da gemilerinde ikamet etmişlerdir³².

Bataklık sorununun devam etmesi, güvenlik problemleri, 1822 depremi İskenderun'un öneminin azalmasına ve Belen'e bağlı bir köy durumuna düşmesine sebep olmuş ancak 19. yüzyıl sonlarına doğru kentin ticari faaliyetinde yeniden hareketlilik görülmüştür³³. Bu yüzyılda buharlı gemilerin yaygın kullanımı ile önemi artan kentin nüfusunda da artış olmuş, pek çok yabancı tüccar da İskenderun'da ikamet etmeye başlamıştır³⁴. Kentteki yerli nüfus artışı vakıf ihtiyacını ortaya çıkarınca 19. yüzyıl itibari ile cami başta olmak üzere pek çok vakıf inşa edilmiştir³⁵. Cuinet, kentte hükümet konağı, cami, 2 kilise, havra, askeri depo, 14 han (otel), 41 mağaza, 300 dükkân, 11 fırın, 13 restoran ve 2 kumarhane bulunduğunu kaydetmiştir³⁶.

Kentin nüfusundaki artış, ekonomik gelişmeler, yabancıların sıklıkla limana uğraması ve konaklaması belediye ve sağlık alanında da birtakım gelişmeleri beraberinde getirmiştir. 19. yüzyıl boyunca değişim gösterdiği görülen Osmanlı liman kentlerinde yabancı tüccarların konaklaması ve karantina uygulaması adına yapılan tesisler dikkat çekmiştir³⁷. Dönemin önde gelen liman kentlerinden İskenderun'da sağlık alanındaki ilk adımın gelen tüccarlara karantina uygulama amaçlı olarak yapılan karantinahane olduğu anlaşılmaktadır. Kuruluş tarihi tam olarak bilinmese de 1848 yılında kentte bir karantina teşkilatının var olduğu belirtilmektedir³⁸.

Yapılan araştırmalar İskenderun'da karantinahane, ikinci karantina binası, askerî hastane ve Gureba Hastanesi'nin Osmanlı döneminde hizmet veren sağlık kurumları olduğunu, Fransız idaresi döneminde de bir hastane inşa edildiğini göstermektedir. Daha önce mimarlık ve tarih disiplinlerinde hazırlanmış bazı tezlerden yapılar hakkında bilgi edinilebilmektedir³⁹. Fakat İskenderun'daki sağlık kurumlarını sanat tari-

30 Metin Tuncel, "İskenderun", TDV İslam Ansiklopedisi, c. 22 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 581.

31 Vital Cuinet, *La Tuequie D'Asie-Géographie Administrative Statistique Descriptive et Raisonnée de Chaque Province de L'Asie Mineure II* (Paris: Ernest Leroux, 1891), 202.

32 Mikail Acıpınar, "İskenderun İskelesi", 8.

33 Metin Tuncel, "İskenderun", 581.

34 Naim Ürkmez, "İskenderun'da İki Levanten Aile: Belfante ve Catoni Aileleri", *Anavatana Katılışının 80. Yılında Hatay Uluslararası Sempozyumu* (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2020), 1374.

35 Ürkmez, *İskenderun Vakıfları*, 64.

36 Vital Cuinet, *La Tuequies*, 203.

37 İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011), 123.

38 Ürkmez, "Tanzimat'tan I. Dünya Savaşı'na İskenderun" (Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 2012), 157.

39 Ürkmez, "Tanzimat'tan I. Dünya Savaşı'na İskenderun"; Canan Nalça, "Transformation of İskenderun Historic Urban Fabric From Mid 19th Century to The End of The French Mandate Period" (Doktora tezi, İzmir

hi disiplini çerçevesinde değerlendiren herhangi bir araştırma bulunmamaktadır. Bu makalede İskenderun'daki sağlık kurumları inşa tarihleri dikkate alınarak tanıtılmış ve sanat tarihi disiplini ile değerlendirilmiştir. Çalışmada yapıların plan ve mimari özelliklerinin ayrıntılı olarak incelenmesi ve benzer örneklerle karşılaştırıp değerlendirerek literatüre katkı sağlanması hedeflenmiştir. Ayrıca Fransız Hastanesinin tarihine ışık tutan yeni tespitlerin bilim camiası ile paylaşılması amaçlanmıştır. Arşivlerde yer alan planların yorumlanması, Fransız Hastanesine ait inşa kitabesinin ilk kez tanıtılması ve yapıda meydana gelen değişimlerin ele alınması, ayrıca söz konusu yapıların bütüncül olarak ilk kez değerlendirilmesi konunun özgün değerini oluşturmaktadır.

1.1. Karantina Binası

İskenderun'da sağlık alanında bilinen ilk kurum karantinahanedir. 1848 yılına kadar İskenderun'da karantina teşkilatının varlığına dair herhangi bir bilgi yokken, bu tarihte Osmanlı arşivlerinde karantinahaneye işaret eden bazı yazışmalar bulunmaktadır. O dönemde karantinanın kapsamlı ve düzenli olmaması sebebiyle 1853'te İskenderun'da bir karantinahane ve karantina iskelesi yapılmıştır⁴⁰. Karantina binasının mimarisi ile ilgili detaylı bir veri olmamasına karşın, Yıldız Arşivi II. Abdülhamid Han Fotoğraf Albümünde yer alan bir fotoğraf bu konuda fikir vermektedir (**G. 1**). Deniz kenarından çekilmiş fotoğrafta, geride merkezde görünen bayraklı yapının karantina binası olduğu düşünülmektedir. Küçük ölçülerdeki iki katlı yapının ikinci katında ahşap bir sundurma olduğu görünmektedir. Ahşap pencereci yapının beşik çatısı ve alaturka kiremit kaplaması ile geleneksel konut mimari tipinde olduğu anlaşılmaktadır.

Yüksek Teknoloji Enstitüsü, 2018); Ceylan Hülya Tülün, "Cultural Encounters in İskenderun (Alexandretta): The Coastline from 1920s to 1950s" (Yüksek Lisans tezi, Tobb Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, 2021); Ümit Fırat Açıkgöz, "A Case in French Colonial Politics of Architecture and Urbanism: Antioch And Alexandretta During The Mandate" (Yüksek Lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2008).

40 Ürkmez, "Tanzimat'tan I. Dünya Savaşına İskenderun", 157.

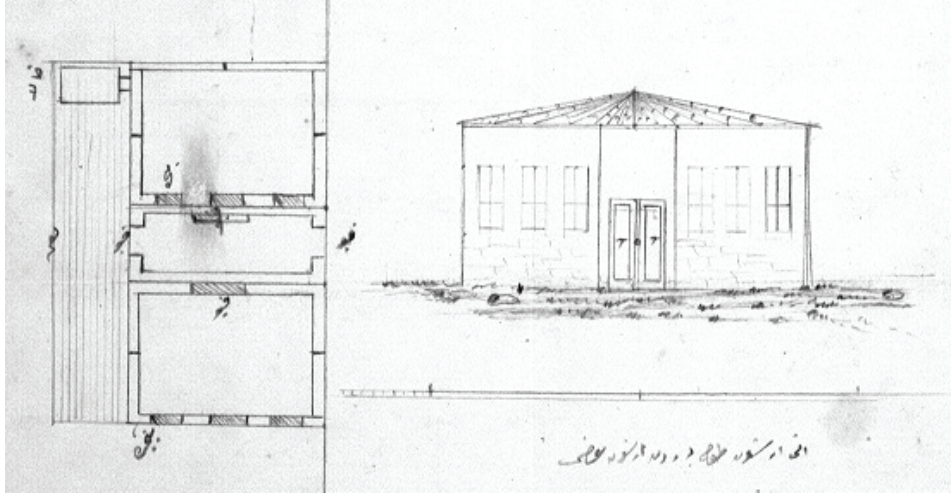
G. 1: İskenderun Karantina Binası
(Yıldız Arşivi II. Abdülhamid Han Fotoğraf Albümü Demirbaş No: NEKYA90439/44)

1.2. İkinci Karantina Binası

İlk karantina binasının oldukça küçük olması, İskenderun'da sağlık alanında yapılacak müdahaleler için yetersiz kalmıştır. Bu sebeple 1868'de yeni bir karantina binası inşa edilmesi hususunda gerekli keşifler yapılarak Sultan Abdülaziz'in oluru alınmıştır⁴¹.

Yapının mimarisine ilişkin en önemli belge, Osmanlı arşivlerinde yer alan plan ve cephe çizimidir (**G. 2**). Bu çizime göre yapı ortada dikdörtgen planlı bir hol, iki yanında dikdörtgen planlı birer mekândan meydana gelmektedir. Holün her iki ucunda birer kapı bulunmaktadır. Mekânlardan birinin hemen önünde küçük ölçülerde bir hela yer almaktadır. Cephe çiziminde dikey dikdörtgen pencerelere yer verildiği, çatının alaturka kiremit kaplı olduğu görülmektedir.

41 Ürkmez, "Tanzimat'tan I. Dünya Savaşına İskenderun", 159-160.

G. 2: İskenderun İkinci Karantina Binası Plan ve Cephe Çizimi
(Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Şura-yı Devlet
(İ.Ş.D.) 7/355, 21 Rebi'ül-evvel 1285 (12 Temmuz 1868))

1.3. Askerî Hastane

İkinci karantinahane, 1896 yılına kadar İskenderun için yeterli hizmeti sunmuş ancak zamanla iskeledeki ihtiyaçların artmasına binaen yapıyı büyütme ve yenileme girişimlerinde bulunulmuştur. Bu sebeple mevcut karantina arazisinde üç odadan oluşan yeni bir bina inşa edilmesine karar verilerek 1896 yılında Sultan Abdülhamid'in oluru alınmıştır⁴². 1897'de karantinanın terk ettiği iki katlı boş bir yapının hastaneye çevrildiği bilgisi⁴³ eski karantina binasının yerine yeni bir yapı inşa edilmiş olabileceğini düşündürmektedir (Hükümet Konağı ile Gümrük Binası arasında). Yeni yapılan hastane binasının üst katının muayenehane, alt katının ise eczane olarak kullanıldığı fakat doktor ve eczacı eksikliği olduğu 5 Mayıs 1897 tarihli arşiv belgesinden öğrenilmektedir⁴⁴. Öncelikli olarak askerlerin tedavi edildiği bu yapı askerî hastane olarak anılmıştır. Bazı kaynaklarda, Fransız döneminde yapının yıkılarak yerine Polis Teşkilatının inşa edilmiş olabileceği belirtilmektedir⁴⁵. Yapının mimarisine ilişkin herhangi bir veri bulunmamaktadır.

42 Ürkmez, "Tanzimat'tan I. Dünya Savaşına İskenderun", 160-161.

43 Ürkmez, "Tanzimat'tan I. Dünya Savaşına İskenderun", 162.

44 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat (YPRK. ASK) 120/26, 3 Zi'l-hicce 1314 (5 Mayıs 1897).

45 Canan Nalça, "Transformation of İskenderun Historic Urban Fabric From Mid 19th Century to The End of The French Mandate Period", 114.

1.4. Gureba Hastanesi

İskenderun'da nüfus yoğunluğunun artması ve şehrin giderek büyümesine paralel olarak askerî hastane binası yetersiz kalmıştır. Bu sebeple yeni ve daha büyük bir hastanenin inşa edilmesi düşünülmüştür. İçinde eczanesi ve otuz altı yatağı olması kararlaştırılan hastanenin yapımına 1903'te başlanmış ve Sultan II. Abdülhamid'e izafeten Hamidiye Gureba Hastanesi adı verilmiştir⁴⁶. Aynı yıl binanın kâgir zemin katının tamamlandığı ve üst katın da kısa sürede bitirileceğine ilişkin yazışmalar dikkat çekmektedir⁴⁷. Fransız döneminde "Ancien Hopital" (eski hastane) olarak anılan Gureba Hastanesi, bir dönem askerî hastane olarak faaliyet göstermiştir⁴⁸.

Binaya ait eski bir fotoğraf, cephe detaylarını tanımlamayı mümkün kılmaktadır (G. 3). Bu fotoğrafa göre, yapının bir zemin kat üzerine tek katlı olarak inşa edildiği, çift yönlü bir merdiven ile üst kata ulaşıldığı görülmektedir. Yapının kat planları hakkında bir veri bulunmamaktadır. Fakat ana cephedeki merdivenin geride bir orta hol ya da sofaya açıldığı ve sofanın iki yanında mekânların bulunduğu anlaşılmaktadır. Hastane işlevli üst katta koğuş, mutfak ve hizmetli odasına yer verilmiş, zemin kat ise eczane olarak kullanılmıştır⁴⁹.

46 Ürkmez, "Tanzimat'tan I. Dünya Savaşına İskenderun", 163; Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Mektubi Kalemî (DH. MKT) 722/57, 17 Rebi'ül-evvel 1321 (13 Haziran 1903).

47 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Mektubi Kalemî (DH. MKT) 722/57, 17 Rebi'ül-evvel 1321 (13 Haziran 1903)

48 Nalça, "Transformation of İskenderun Historic Urban Fabric From Mid 19th Century to The End of The French Mandate Period", 81; Tülün, "Cultural Encounters in İskenderun (Alexandretta): The Coastline from 1920s to 1950s", 48.

49 Ürkmez, "Tanzimat'tan I. Dünya Savaşına İskenderun", 162.

G. 3: İskenderun Gureba Hastanesi (Ürkmez, *Tanzimat'tan I. Dünya Savaşı'na İskenderun*, 484)

Yapının zemin katında öküzgözü pencereler, üst katta ise yuvarlak kemerli pencereler yer almaktadır. Ritmik düzeniyle cepheyi hareketlendiren pencerelerin söveleri hafif dışa taşkındır. Demir parmaklıklı pencerelerin üst katta ahşap panjurlarla kapatıldığı görülmektedir. Cephede hafif dışa taşıntı yapan girişin üst kısmı üçgen alınlık şeklinde bir örtü ile sonlanmıştır. Bu bölümde ortada yuvarlak kemerli bir kapı ve iki yanında pencere açıklığı bulunmaktadır. Ayrıca, kapı üzerinde bir de kitabe ya da tuğra vardır. Katlar arası ayırım bir silme ile vurgulanmıştır. Zemin katın duvar örgüsünde kullanılan moloz taşlar cephede belirgin olup üst katta cephelerin sıvandığı görülmektedir. Yapı beşik çatı ile örtülüdür.

1.5. Fransız Hastanesi

İskenderun'da sağlık alanında yaşanan gelişmelerden biri de Fransız döneminde inşa edilen modern hastane binasıdır. Yapının tarihlendirilmesi konusunda ise farklı kaynaklarda farklı bilgiler ile karşılaşılmaktadır. Buna göre bazı kaynaklarda hastanenin 1928 yılında inşa edildiği bilgisi mevcutken⁵⁰, bazılarında yapının 1930-1932 yılları arasında St. Joseph de l'Apparition Sörleri tarafından yaptırıldığı ve 1932'de resmen açıldığı belirtilmektedir⁵¹. Ancak 2018 yılında gerçekleştirilen bir araş-

50 Nalça, "Transformation of İskenderun Historic Urban Fabric From Mid 19th Century to The End of The French Mandate Period", 114.

51 İnci Aslanoğlu, "Fransız İşgal ve Manda Döneminde İskenderun Sancağı: Kentsel ve Mimari Değişimleri ile

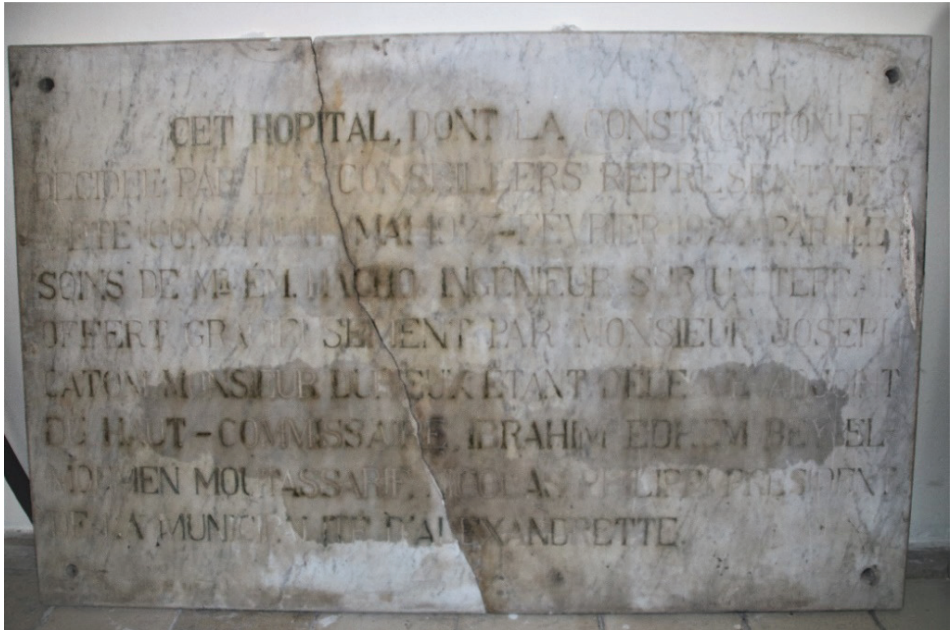
tırma, hastanenin inşa tarihini kesinleştirmeyi mümkün kılmaktadır. St. Joseph de l'Apparition adlı misyon grubu tarafından İskenderun'da inşa edilen Katolik Fransız Okulunun birinci kat toplantı salonunda, hastaneye ait olduğu anlaşılan bir kitabe bulunmuştur (G. 4). Fransızca yazılmış olan dokuz satırlık mermer kitabe hastanenin inşa tarihi hakkında bilgiler içermektedir.

Kitabenin özgün metni şöyledir:

“Cet Hopital, Dont La Construction Fut Decidee Par Les Conseillers Representatifs A Ete Construit Mai 1927- Fevrier 1929 Par Les Soins De Mr. Em. Hacho Ingenieur Sur Un Terrain Offert Gracieusement Par Monsieur Joseph Catoni Monsieur Durieux Etant Delege Adjoint Du Haut - Commissaire Ibrahim Edhem Bey El-Moumen Moutassarif Nicolas Philippi President De La Municipailite D'Alexandrette”.

Kitabenin çevirisi şöyledir:

“Temsili Meclis Üyeleri tarafından yapımına karar verilen bu hastane, Mayıs 1927-Şubat 1929'da Bay Joseph Catoni tarafından başlatılan arazide mühendis Bay Em. Hacho tarafından inşa edildi. Sayın Yüksek Komiserlik Delege Yardımcısı Duireux - Mutassarif İbrahim Ethem El Memun Bey İskenderun Belediye başkanı Nicolas Philippi”.

G. 4: İskenderun Fransız Hastanesi İnşa Kitabesi (Özkan, 2018)

İskenderun, Antakya ve Kırıkhan Kazaları”, Ortadoğu’da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslar Arası Bilgi Söleni Bildirileri I (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2001), 93.

Kitabedeki bilgilerden hareketle, hastanenin yukarıda adı geçen meclis üyeleri kararıyla 1927-1929 yılları arasında yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca kitabede geçen tarih aralığı kaynaklarda belirtilen 1928 tarihini de desteklemektedir.

Hastanenin arazisini bağışlayan Bay Joseph Catoni, İtalyan asıllı bir göçmen olan ve İskenderun'da İngiliz Konsolosu olarak görevlendirilen Augustine Catoni'nin öğrencisidir. İskenderun'da gemi acente işletmeciliği yapan Catoni ailesi, ortak oldukları şirketler aracılığı ile Suriye, Lübnan, Filistin ve Mısır limanları ile bağlantılı seferler düzenlemiştir⁵². Joseph Catoni'nin aynı zamanda Konsolos Yardımcısı olarak görev yaptığı bilgisi mevcuttur⁵³. Kitabede adı geçen diğer isimlerden Mösyö Duireux, Konsolos ve Yüksek Komiser Delege Yardımcısı⁵⁴, İbrahim Edhem Bey ise İskenderun Sancağı Mutasarrıfıdır⁵⁵. 1875'te Antakya'da doğan Edhem Bey, 1919-1920 senelerinde Antakya ve Belen Kaymakamlığına tayin edilmiş, akabinde İskenderun Mutasarrıflığı Vekâleti görevini yerine getirmiş ve 1935'te Antakya Belediye Başkanı olarak atanmıştır⁵⁶. Kitabede adı yer alan bir diğer isim olan Nicolas Philippi'nin dönemin İskenderun Belediye Başkanı olduğu ve sekiz danışman üye ile şehri yönettiği öğrenilmektedir⁵⁷.

1911 yılında İskenderun'u gösteren bir şehir planında yapının inşa edildiği arazinin boş ve şehrin bugünkü hastanenin güneydoğusunda bir yerleşime sahip olduğu görülmektedir (G. 5). 1928 Fransız dönemi paftasında ve 1931 tarihli *Antioche Centre De Tourisme* adlı kitaptaki İskenderun şehir planında ise hastane binasını görmek mümkündür (G. 6, G. 7). Kitapta yer alan planda Nouvel Hopital (Yeni Hastane) olarak anılan yapının⁵⁸, İskenderun'da Osmanlı döneminde var olan eski hastane (Gureba Hastanesi) binasından ötürü böyle adlandırıldığı anlaşılmaktadır. 100 yatak kapasiteli, modern bir radyografi tesisi ve bir ameliyathanesi bulunan yeni hastanenin başhekim Dr. Brousse tarafından yönetildiği öğrenilmektedir⁵⁹.

52 Osman Öndeş, Vapur Donatıları ve Acenteleri Tarihi (İstanbul: İMEAK Deniz Ticaret Odası Yayınları, 2013), 187-188.

53 Paul Jacquot, *Antioche Centre De Tourisme* (Antioch: Comite De Tourisme, 1931), 61.

54 Jacquot, *Antioche Centre De Tourisme*, 61; İlkim Büke Okyar, "Kimlik Çatışmalarında İskenderun Sancağı: Tarık Mümtaz ve Karagöz, Monografik Bir Çalışma", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 16 (44) (2019), 87.

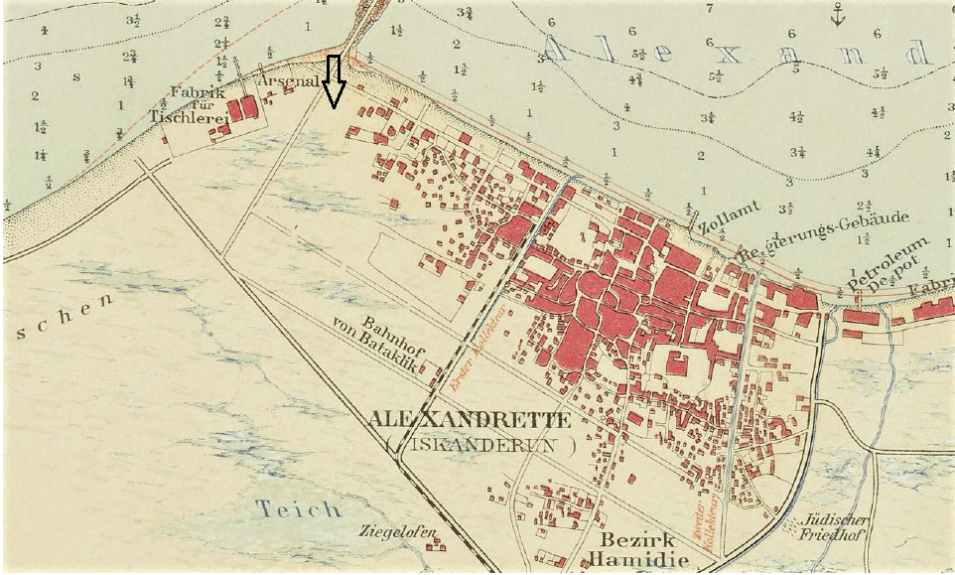
55 Okyar, "Kimlik Çatışmalarında İskenderun Sancağı: Tarık Mümtaz ve Karagöz, Monografik Bir Çalışma", 89.

56 Olcay Özkaya Duman, "Halep Maarif Matbaasından Tarık Mümtaz'ın Kalemle Çizgi ve Bilgiler", *Hatay Araştırmaları*, c. II, ed. Ahmet Gündüz ve Selim Kaya (Antakya: Pozitif Matbaa, 2016), 83.

57 Jacquot, *Antioche Centre De Tourisme*, 61.

58 Jacquot, *Antioche Centre De Tourisme*, 63.

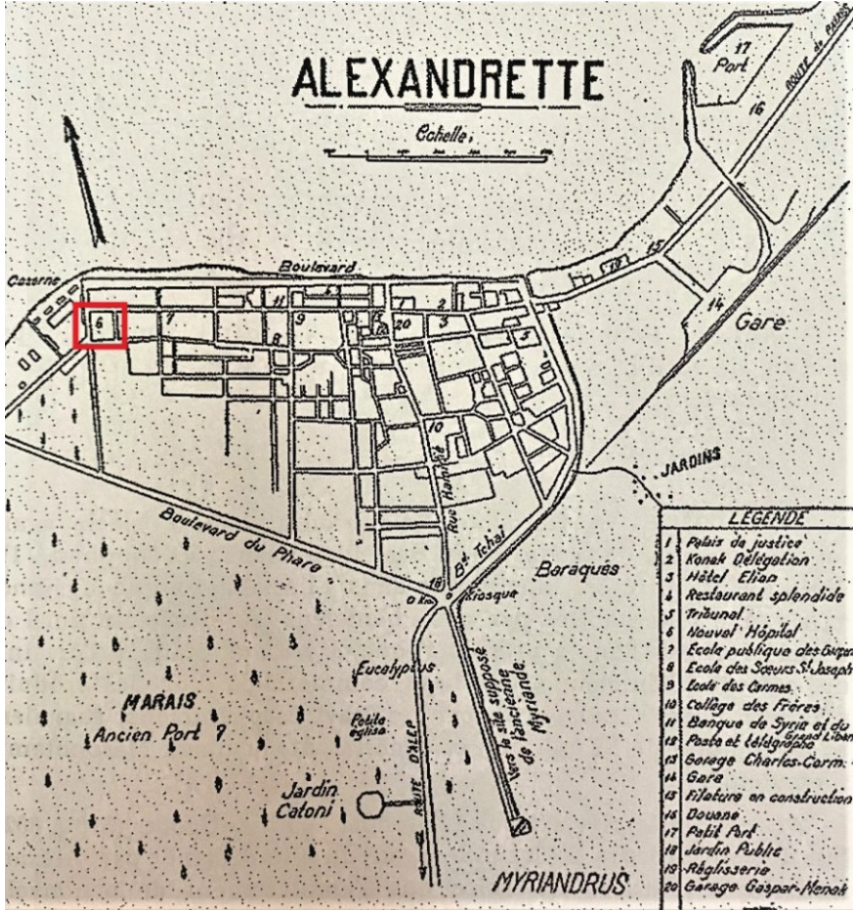
59 Jacquot, *Antioche Centre De Tourisme*, 60.

G. 5: 1911 Yılı İskenderun Şehir Planı (Sandalcı, "İskenderun Dekovil Hattı", 296)

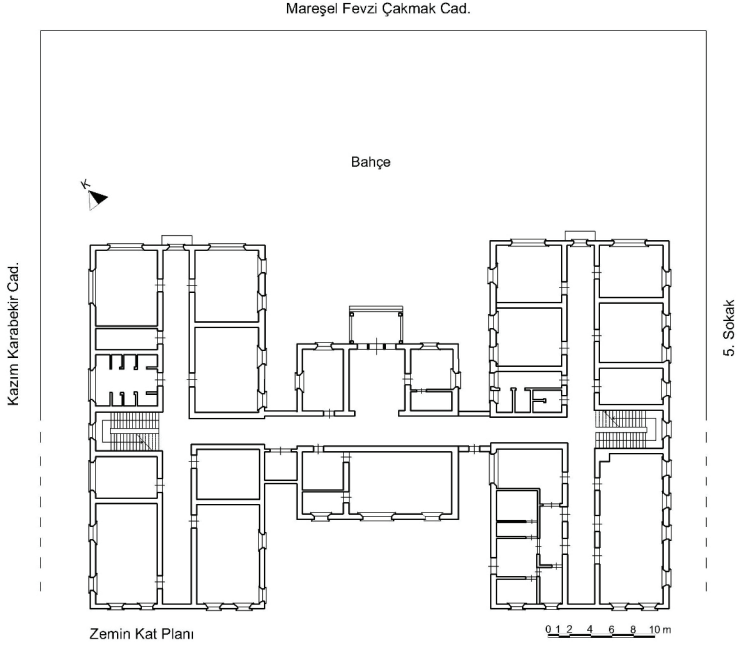
G. 6: 1928 Tarihli Fransız Dönemi Paftasında Hastanenin Yeri (Nalça, "Transformation of İskenderun Historic Urban Fabric From Mid 19th Century to The End of The French Mandate Period", 141)

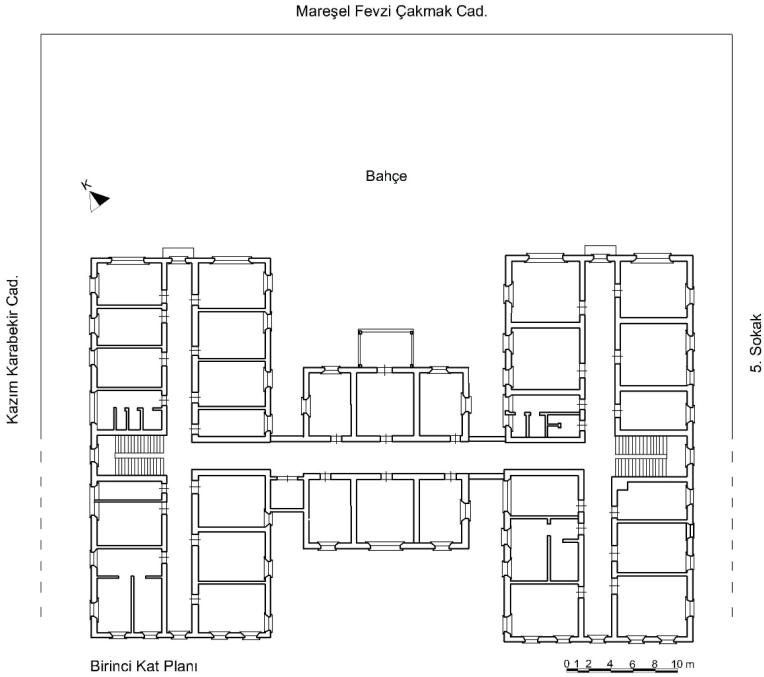
G. 7: 1931 Yılı Turizm Haritasında Hastanenin Yeri (Jacquot, *Antioche Centre De Tourisme*)

Hastane binası, günümüzde Hatay İskenderun ilçesi, 3. mıntıka, 316 parselde bulunmaktadır. Yapı kuzeydoğu, kuzeybatı ve güneydoğu yönlerde duvar ile dışarıdan soyutlanan bir bahçe içerisinde bulunmakta ve kuzeydoğuda Mareşal Fevzi Çakmak Caddesi'ne, kuzeybatıda Kazım Karabekir Caddesi'ne, güneydoğuda 5. Sokak'a bakmaktadır. Hastanenin güneybatı cephesi ise muhdes bir yapının otoparkına açılmaktadır.

Bir zemin kat üzerine tek katlı inşa edilmiş olan yapı, kuzeybatı-güneydoğu doğrultuda uzanan ve üç bloktan meydana gelen simetrik bir plan sergilemektedir (G. 8, G. 9). Ortada kareye yakın dikdörtgen planlı merkez blok ve bunun her iki yanında kuzeydoğu-güneybatı doğrultuda uzanan dikdörtgen yan bloklar yer almaktadır. Birer bağlantı koridoru ile merkez ve yan bloklar arasında geçiş sağlanabilmektedir. Böylece iki yandaki bloklar daha uzun, merkez blok kısa tutularak "H" şeklinde bir plan ortaya çıkmaktadır.

G. 8: İskenderun Fransız Hastanesi Zemin Kat Planı (Garbioğlu, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Hatay’daki Kamu Yapıları”, 153)

G. 9: İskenderun Fransız Hastanesi Birinci Kat Planı (Garbioğlu, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Hatay’daki Kamu Yapıları”, 153)

Kuzeydoğuda Mareşal Fevzi Çakmak Caddesi'nden yapının bahçesine ulaşım sağlanmaktadır. Bu cephede orta bloğa yerleştirilen gösterişli giriş bölümünden hastane binasına ulaşılmaktadır. Giriş bölümü, iki çokgen kesitli ayak ve iki duvar payesi ile taşınan üç sivri kemer açıklığından meydana gelmiştir. Revak şeklindeki bu bölümün üstü birinci katta balkon olarak düzenlenmiştir (G. 10). Giriş sahanlığından, sivri kemerli giriş kapısına ve daha gerideki giriş holüne ulaşılmaktadır. Giriş holü, yan bloklarla bağlantı sağlayan bir koridora açılmaktadır. Holün iki yanında ve tam karşısında farklı ölçülerde dikdörtgen planlı mekânlar bulunmaktadır. Ayrıca, orta bloğun kuzeybatı köşesine ihtiyaçlar dâhilinde sonradan bir asansör eklenmiştir.

G. 10: Hastane Giriş Bölümü (Özkan, 2021)

Kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu yan bloklar, aynı doğrultuda uzanan birer koridor ve bu koridorun iki yanında sıralanan farklı ebatlarda birimlerden meydana gelmiştir. Her iki blok da bu katta toplam sekiz sıralı birimden oluşmuş ancak zamanla ihtiyaçlar doğrultusunda birimlerden bazıları bölünerek farklı mekânlar elde edilmiştir. Yan blok koridorları, tam merkezde orta bloğa geçiş sağlayan bağlantı koridoru ile kesişmektedir. Bağlantı koridorunun karşı aksında ise birinci kata ulaşım sağlayan merdiven holü yer almaktadır.

Yapının birinci katında zemin kat plan şeması tekrar edilmiştir. Orta blok, bu katta koridorun her iki yanında sıralı üçer birimden oluşmuştur. Zemin kattaki giriş holünün yerini ise gerideki balkona açılan bir mekân almıştır. Günümüzde bu kattaki yan blokların mekân sayısı sonradan bölünerek artırılmış ve kuzeybatı blokta on dört, güneydoğu blokta on iki mekân elde edilmiştir. Blok koridorları, kuzeydoğu cephede birer balkona açılmaktadır.

Yapı, cephe düzeni bakımından farklılık göstermektedir. Hastanenin en gösterişli bölümünü teşkil eden giriş cephesi, pencere düzenlemesi ile dikkat çekmektedir. Cephede orta blok zemin katta yuvarlak, birinci katta düz pencere açıklıklarından meydana gelmiştir. Orta ve yan bloklar arasında geçiş sağlayan koridor, kuzeydoğu ve güneybatı cephelerde, zemin katta büyük sivri kemer, birinci katta ise düz açıklıklı pencereler ile aydınlatılmıştır (G. 11).

G. 11: Hastane Giriş Bölümü ve Bağlantı Koridoru Kuzeydoğu Cephesi (Özkan, 2021)

Aynı cephede yan blokların pencere düzeni orta bloktan farklı bir düzen sergilemektedir. Blokların zemin katında ortada yuvarlak kemerli bir pencere, yanlarda büyük bir sivri kemer içerisinde yuvarlak kemerli üçüz pencerelere yer verilmiştir. Blokların birinci katında ise ortada düz açıklıklı balkon kapısı ve iki yanında Palladyan pencereler kullanılmıştır (G. 12).

G. 12: Yapının Kuzeydoğu Cephesi (Özkan, 2021)

Yapının kuzeybatı cephesinde zemin kat, yuvarlak kemerli pencerelerle aydınlatılmıştır. Yalnızca cephenin kuzey ucunda büyük bir sivri kemer içerisinde yuvarlak kemerli üçüz pencerelere yer verilmiştir. Birinci katta ise düz pencereler kullanılmıştır (G. 13).

G. 13: Yapının Kuzeybatı Cephesi (Özkan, 2021)

Hastanenin diğer cepheleri daha sade bir düzen göstermektedir (G. 14). Bu cepheler zemin katta yuvarlak kemerli, birinci katta ise düz pencereler ile aydınlatılmış-

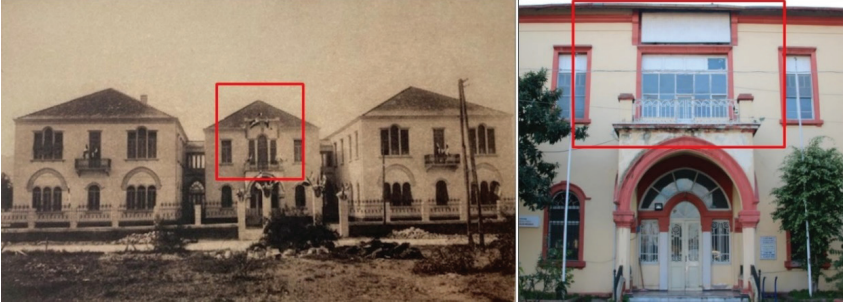
tır. Yapıyı genişletmek amacıyla yan kanatların güneybatı cephesine eklenen bölüm yakın zamanda kaldırılmış ve özgün cephe ortaya çıkarılmıştır. Ancak bu eklemeler sırasında cephedeki bazı pencereler kapıya dönüştürülürken bazıları tuğla örülerek kapatılmıştır.

G. 14: Yapının Güneydoğu ve Güneybatı Cephesleri (Özkan, 2021)

Yapının bütün cephelerinde pencere söveleri vurgulanmış olup pencere ve kapıların üst bölümleri kademeli silmelerle hareketlendirilmiştir. Yuvarlak kemerli pencerelerin kilit taşları, cephelerde çıkıntı yapacak biçimde vurguludur.

Hastane giriş cephesine ait bazı eski fotoğraflar, cepheye sonradan birtakım müdahalelerde bulunduğu göstermektedir (G. 15, G. 16). Fotoğrafta, giriş bölümü üstündeki balkona açılan kapının yan bloklardaki gibi Palladyan pencere şeklinde üçlü düzende olduğu görülmektedir. Günümüzde ise bu düzenin tamamen kaldırılarak düz geniş bir açıklık elde edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca eski fotoğrafta kapı üstündeki çerçeve şeklindeki bölümün çatıdan yukarı taşıdığı ve çatı yüksekliğinin daha fazla olduğu görülmektedir. Günümüzde ise çatı yüksekliği daha düşük olup kapı üstündeki çerçeve çatı hizasında sonlandırılmıştır. Tespit edilen yapıya ait kitabenin bu bölüme ait olduğu düşünülmektedir. Ancak kitabe yuvasının mevcut kitabeğe göre daha büyük ölçülerde olması ve eski fotoğraflarda buradaki kapının kemerli oluşu, kitabenin yapıya eklenip eklenmediğini sorgulamaya sebep olmaktadır. Bundan dolayı belki de kitabenin daha hastane inşa edilmeden hazırlandığı, hastanenin yapımı tamamlandıktan sonra ise kitabe ile yuvanın örtüşmemesinden dolayı yapıya eklenmediği söylenebilir.

G. 15: Hastanenin Giriş (Kuzeydoğu) Cephesini Gösteren Tarihsiz Bir Fotoğraf (solda, Köker, *Antakya, İskenderun ve Musa Dağı Ermenileri*, 78) ve Giriş Bölümünün Günümüzdeki Görünümünü (sağda, Özkan, 2021)

Hastane binası süsleme programı açısından oldukça sadedir. Cephe pencereleri, giriş bölümündeki kemerler, balkon konsolu ile çatı saçak kısmındaki kademeli silmeler ve cephelerde çıkıntı yapan pencere kilit taşları yapıya hareketlilik kazandıran unsurlardır.

Betonarme karkas malzemeden inşa edilen yapının duvarları sıvalı ve boyalıdır. Kapı ve pencereleri ahşap olup, balkon korkuluklarında dökme demir malzeme kullanılmıştır. Kıırma çatı Marsilya tipi kiremitle kapatılmıştır. Önceden çatı üzerinde yükselen kare kesitli bacalar günümüzde mevcut değildir.

G. 16: Hastanenin Giriş (Kuzeydoğu) ve Kuzeybatı Cephelerini Gösteren Tarihsiz Bir Fotoğraf (Köker, *Antakya, İskenderun ve Musa Dağı Ermenileri*, 79)

2. Değerlendirme

Osmanlı döneminde liman kentlerinde kurulan ilk karantinahaneler, iskeleye yakın konumda, kente yabancıların ve hastalığın girmesini engelleyecek noktada yer

almıştır. Bununla beraber ilk karantina binaları, tek katlı bir baraka şeklinde ahşaptan inşa edilmiş, mekân-işlev birlikteliği bulunmayan, hastalık anında ihtiyaç duyulan kişi sayısına göre biçimlenen yapılardır⁶⁰. Ahşaptan yapılmış, küçük ölçülerde, iki katlı tek mekândan ibaret yapısıyla İskenderun'da tesis edilen ilk karantina binasının da karantinahanelerin genel çizgisini devam ettirdiği görülmektedir. İkinci karantinahanenin de arşivlerde yer alan çizimlerinden hareketle ilk yapıya göre mekân sayısı olarak genişlediği fakat tek kattan ibaret, küçük ölçekte bir kurum olduğu anlaşılmaktadır. Mimari olarak oldukça sade olduğu anlaşılan İskenderun'daki ilk karantinahaneler, iskeleye yakın konumuyla kente gelen yabancı gemilerin kolaylıkla karantinaya alınmasına uygun bir noktada yer almıştır.

Karantina arazisi üzerinde yer aldığı öğrenilen askerî hastane binası ise aynı noktada sağlık hizmetlerini büyütme hedefleyecek biçimde iki katlı olarak inşa edilmiştir. Plan ve mimari olarak yapı hakkında detaylı bir bulunmasa da eczane ve muayenehane olarak kullanılmak üzere her iki katın işlev gördüğü bilgisi, yapının karantinahanelerden daha kapsamlı olduğunu göstermektedir.

Osmanlı'nın Tanzimat döneminde askerî hastanelerden ayrı olarak sivil halkın tedavisi için inşa edilen Gureba hastaneleri, modernleşme hareketinin en önemli göstergelerinden biridir⁶¹. İskenderun'un artan nüfusunun sağlık alanındaki ihtiyaçlarına cevap vermesi için inşa edilen Gureba Hastanesi, o dönem kent için ilk modern hastane yapısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapının merkezinde sofa, yanlarda mekânların dizili olduğu bir plana sahip olduğu düşünülmektedir. Osmanlı döneminde farklı yapı tiplerinde sıklıkla karşımıza çıkan bu plan şeması hastanelerde de yaygın olarak uygulanmıştır. Plan şekli itibarıyla İskenderun Gureba hastanesinin yakın örneği olarak Tarsus⁶² ve Silifke Gureba Hastaneleri⁶³ gösterilebilir. Ayrıca, küçük ölçekli inşa edilmiş olmaları bakımından da İskenderun Gureba Hastanesi ile bu örnekler arasında benzerlik kurulabilmektedir. Plan tipi bakımından İskenderun'a benzeyen bir diğer örnek Dedeğaç Gureba Hastanesi'dir⁶⁴ (G. 17). Yanlardaki küçük mekânlar göz ardı edildiğinde, yapının İskenderun ile benzerlik gösterdiği görülmektedir. Bununla birlikte, her iki yapının sade cephe düzeni, ana cephede üçgen alınlık şeklinde sonlanan giriş bölümü ve çift yönlü merdivenleri ile cephe biçimlenişi açısından da benzediği söylenebilir.

60 Fulya Üstün Demirkaya ve Merve Yavru, "Osmanlı Dönemi Trabzon'unda Salgınlar ve Karantina Binaları (1838-1914)", *Megaron* 16 (4) (2021), 717.

61 Nurcan Yazıcı Metin, "Osmanlı'nın Son Döneminde Bir Kasaba Hastanesi: İnşa Süreci ve Mimarisiyle Dedeğaç Gureba Hastanesi", *Sanat Tarihi Dergisi* 29 (2) (2020), 949.

62 Sertan Atasoy, "Türkiye'de Geç Dönem Osmanlı Hastaneleri" (Doktora tezi, Pamukkale Üniversitesi, 2022), 653.

63 Nur Umar ve Fatma Zehra Sarı, "Geç Dönem Osmanlı Sağlık Yapılarının Gelişiminin Adana Vilayeti Örneği Üzerinden İncelenmesi", *Art Sanat* 14 (2020), 485, doi no: 10.26650/artsanat.2020.14.0018; Atasoy, "Türkiye'de Geç Dönem", 637.

64 Yazıcı Metin, "Osmanlı'nın Son Döneminde Bir Kasaba Hastanesi: İnşa Süreci ve Mimarisiyle Dedeğaç Gureba Hastanesi", 952.

G. 17: Dedeağaç Gureba Hastanesi (Çalıkçı, Eraslan ve Tahiroğlu, *Fotoğraflarla Sultan II. Abdülhamid Dönemi Sağlık Müesseseleri: Hastaneler*, 303)

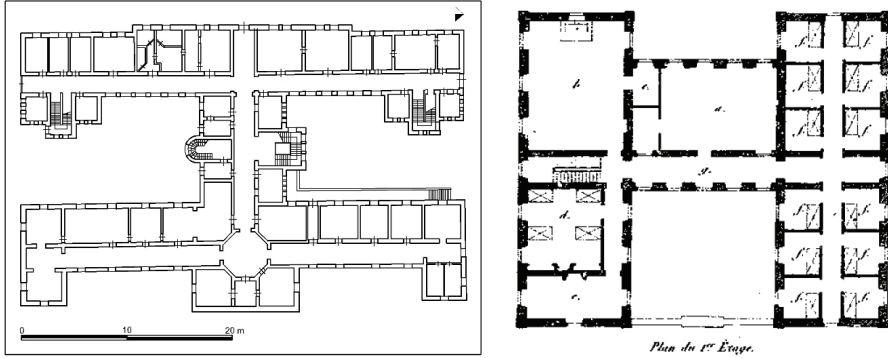
İskenderun’da Fransız döneminde inşa edilen hastane binası hem mimari büyüklüğü hem de mekân-işlev birlikteliği açısından kent için o döneme kadar yapılmış sağlık kurumları içinde en kapsamlısıdır. Modern görüntüleme cihazı, ameliyathanesi, farklı işlevler için kullanılabilir mekân sayısı, yatak kapasitesi ile bir hastane yapısı için gerekli unsurları barındıran yapı, İskenderun’un o dönemde artış gösteren nüfusu için gerekli sağlık hizmetini sunmuştur. “H” şeklinde bir plana sahip olan iki katlı yapının en yakın benzeri, yine Fransız döneminde Antakya’da St. Joseph de l’Apparition adlı misyon grubu tarafından inşa edilmiş olan Şifa Yurdudur (G. 18). İskenderun Hastanesinden daha sonra inşa edilmiş olan yapı (1932)⁶⁵, ona göre daha büyük ölçeklidir. İskenderun’daki “H” planın kollarında merkeze alınan koridor ve iki yanında mekân dizilimi uygulamasının yerine Antakya’da koridorun bir yana alındığı, diğer yanda mekânların sıralandığı görülmektedir. Antakya örneğine göre İskenderun Fransız Hastanesi oldukça sade ve simetrik bir düzen sergilemektedir. 19. yüzyılda pek çok kamu kurumunda tercih edilen “H” plan şemasının yakın benzerlerine İstanbul Bulgar Hastanesi⁶⁶ ve Drama’da Rum cemaati için inşa edilmesi planlanan bir hastanede⁶⁷ de

65 Açıkgöz, “A Case in French Colonial Politics of Architecture and Urbanism: Antioch and Alexandretta During The Mandate”, 141.

66 Atasoy, “Türkiye’de Geç Dönem”, 588.

67 Nil Sarı, Ahmet Zeki İzgöer ve Ahmet Eryüksel, Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında II. Abdülhamid Devrinde Kurulan ve Geliştirilen Hastaneler (İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri, 2014), 227.

rastlanmaktadır. Yine Fransa École Chrétienne d'Amiens⁶⁸ (G. 19) ve İzmit Hapishanesi⁶⁹ de bu plan şemasının farklı yapı tiplerindeki örnekleridir.

G. 18: Antakya Sen Josef Sörlers Şifa Yurdu Bodrum Kat Planı (solda, Garbioğlu, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Hatay'da Kamu Yapıları*, 178 (tezden işlenerek)

G. 19: Fransa École Chrétienne d'Amiens Planı (sağda, Gourlier, Biet, Grillon ve Feu Tardieu, *Choix D'édifices Publics Projetés Et Construits En France Depuis Le Commencement Du XIXe Siècle*)

Genel olarak neoklasik üslubu yansıtan İskenderun Fransız Hastanesi, cephe biçimlenişi açısından her cephede farklı düzenlemesiyle dikkat çekmektedir. Yapının giriş cephesi ve caddeye bakan kuzeybatı cephe diğerlerine göre daha özenle ele alınmıştır. Yapının en hareketli ve gösterişli kısmını teşkil eden giriş cephesi üçüz kemerli ve Palladyan pencereleri, revaklı girişi ile diğerlerinden ayrılmaktadır. Kuzeybatı cephede ise tek hareketli bölümün cephenin kuzey ucundaki üçüz kemerli pencereler ve cephenin bazı yerlerindeki düz ikiz pencereler olduğu görülmektedir. Sokağa bakan kuzeydoğu cephe ile Fransız döneminde boş araziye bakan güneybatı cepheler ise üstte düz, altta yuvarlak kemerli sade bir anlayışa sahiptir. Alt ve üst bölümleri cephede çıkıntı yapan pencerelerin üstü kademeli silmelerle hareketlendirilmiştir. Kilit taşları vurgulu yuvarlak kemerli pencereler, dönemin pek çok mimari örneğinde görülen ortak bir karakteri yansıtmaktadır.

Hastane yan bloklarındaki koridorların iki ucuna yerleştirilmiş balkon uygulaması, genel olarak Fransız kamu eserlerinde görülen bir uygulamadır. Nitekim en yakın benzeri İskenderun'da inşa edilen Katolik Fransız Okulunda görülen⁷⁰ bu uygulamaya Gaziantep St. Joseph Erkek Okulu⁷¹ da örnek gösterilebilir.

68 Pierre Charles Gourlier, Georgies Biet, Edme Jean Louis Grillon ve Feu Tardieu, *Choix D'édifices Publics Projetés Et Construits En France Depuis Le Commencement Du XIXe Siècle I* (Paris: Louis Colas, 1825-1836).

69 Emre Kolay, *Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı Hapishane Mimarisi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2021), 77.

70 Servet Özkan, "Osmanlı'da Misyonerliğin Mimariye Yansımaları: Tanzimat Sonrası Merkezi Türkiye Misyonu Kapsamında Misyoner ve Gayrimüslim Okulları" (Doktora tezi, Sakarya Üniversitesi, 2021), 162, 165.

71 Özkan, "Osmanlı'da Misyonerliğin Mimariye Yansımaları", 151-152.

İskenderun'da inşa edilen sağlık kurumlarının hemen hepsi deniz kenarında, iskeleyle yakın konumuyla dikkat çekmektedir. Kentin batıya doğru gelişim gösterdiği Fransız döneminde inşa edilen hastane de denize yakın sayılabilecek bir noktada yer almaktadır. Bu durum, ilk karantinahane ile başlayan hastalıklara karşı tedbirin daha sonra inşa edilen sağlık kurumlarına da yansıdığını ve yabancı tüccarlar daha şehre ulaşmadan gerekli müdahalenin yapıldığını göstermektedir.

Sonuç

17. yüzyıldan itibaren tüccarların uğrak noktalarından biri olan İskenderun, etrafındaki bataklıkların kurutulmasıyla önemli bir liman kenti hâline gelmiştir. Özellikle 19. yüzyılda nüfusu büyük oranda artan kentin sağlık hizmetleri konusunda da gelişme kaydettiği görülmüştür. İskenderun'da ilk inşa edilen sağlık kuruluşları, o dönemde görülen salgın hastalıkları önlemek amacıyla kurulan karantinahanelerdir. Denize yakın konumda ve iskele ile yan yana inşa edildiği anlaşılan karantina binaları oldukça sade, küçük ve anlık ihtiyacı karşılayacak yapılardır. Bu özellikleri itibariyle İskenderun örneklerinin Osmanlı dönemi karantinahanelerinin genel karakterini devam ettirdiği görülmüştür. Kent için önem arz eden ve nüfus artışına paralel olarak daha geniş yapıların elzem olması, zamanla İskenderun'da askerî hastane ve Gureba hastanesinin inşa edilmesinin yolunu açmıştır. Gureba hastanesinin, plan ve mimari tasarım bakımından dönemin Gureba hastaneleri ile benzer özellikler gösterdiği tespit edilmiştir. Hastane binası, Osmanlı döneminde İskenderun'da inşa edilmiş sağlık kurumları içinde daha geniş ve modern bir kuruluş olması bakımından da dikkat çekmiştir. Şehir için kapsamlı ve büyük sağlık hizmetini sunan Fransız dönemi hastane binası ise 20. yüzyıl başlarında İskenderun'un Batılı anlayışta inşa edilmiş en önemli kurumlarından biridir. İlk kez bu çalışma ile tanıtılan yapıya ait inşa kitabesi, hastanenin tarihine ışık tutmaktadır. Hastaneye ait eski fotoğraflardan hareketle kitabenin yapıya hiç eklenmediği sonucuna varılmıştır. Fransa'nın hâkimiyet kurduğu dönem boyunca İskenderun ve Antakya'da açtığı hastanelerin benzer plan şemalarına sahip olduğu görülmüştür. Neoklasik tarzı yansıtan Fransız hastanesi, cephe özellikleri bakımından dönemin yaygın sanat zevkinin temsili olmakla beraber, Fransa'nın İskenderun'daki misyon ve gücünün de önemli bir göstergesidir. İskenderun'da inşa edilen sağlık kurumlarından günümüze ulaşan tek yapı olan Fransız Hastanesi, yakın zamana kadar sağlık hizmeti sunmuştur. Yapı 6 Şubat 2023 depreminde zarar görmüş olmasına karşın ayakta durmaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authos has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Acıpınar, Mikail. “İskenderun İskelesi: Doğu Akdeniz’de Uluslararası Bir Ticaret Limanının İnkişafı Meselesi (1589-1612)”. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 44 (2020): 1-40.
- Açıkgöz, Ümit Fırat. “A Case in French Colonial Politics of Architecture and Urbanism: Antioch And Alexandretta During The Mandate.” Yüksek Lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2008.
- Aran, Berge. “Sağlık Yapılarının Evrimi”. *Mimarlık* 9-10 (1971): 17-23.
- Aslan, Sevim ve Ramazan Erdem. “Hastanelerin Tarihsel Gelişimi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 27 (2017): 7-21.
- Aslanoğlu, İnci. “Fransız İşgal ve Manda Döneminde İskenderun Sancağı: Kentsel ve Mimari Değişimleri ile İskenderun, Antakya ve Kırıkhan Kazaları”. *Ortadoğu’da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri I*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2001, 89-96.
- Ataseven, Asaf. “Tarihimizde Vakfedilmiş Sağlık Müesseseleri “Darüş-şifalar””. *II. Vakıf Haftası (Konuşmalar-Tebliğler)*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1985, 157-162.
- Atmaca, Yuvacan ve Ufuk Demirgüç. *Türkiye Tasarım Kronolojisi Sağlık*. İstanbul: Ofset Yapımevi, 2016.
- Atasoy, Sertan. “Türkiye’de Geç Dönem Osmanlı Hastane Binaları (1827-1923)”, Doktora tezi, Pamukkale Üniversitesi, 2022.
- Batur, Afife. “Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı”. *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*. 4. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, 1038-1067.
- Bayat, Ali Haydar. *Tıp Tarihi*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, 2016.
- Büke Okyar, İlkin. “Kimlik Çatışmalarında İskenderun Sancağı: Tarık Mümtaz ve Karagöz, Monografik Bir Çalışma”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 16 (44) (2019): 73-102.
- Cantay, Gönül. “Darüşşifalar”. *Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1988, 355-368.
- Cantay, Gönül. “Türk Mimarisinde Darüşşifalar”. *Türkler*. 12. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, 218-230.
- Cantay, G. Gönül. “XIX. Yüzyılda Kurumlaşma ve Hastahaneler I”. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 1 (2013): 108-126.
- Cuinet, Vital. *La Tuequie D’Asie-Géographie Administrative Statistique Descriptive et Raisonnée de Chaque Province de L’Asie Mineure* II. Paris: Ernest Leroux, 1891.
- Çalıkçı, Ayşe Nur Menekşe, Zekiye Eraslan ve Cevdet Haydar Tahiroğlu. *Fotoğraflarla Sultan II. Abdülhamid Dönemi Sağlık Müesseseleri: Hastaneler*. İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2018.

- Demirkaya, Fulya Üstün ve Merve, Yavru. “Osmanlı Dönemi Trabzon’unda Salgınlar ve Karantina Binaları (1838-1914)”. *Megaron* 16 (4) (2021): 702-720.
- Garbioğlu, Övgü. “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Hatay’daki Kamu Yapıları”. Yüksek Lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2017.
- Gourlier, Pierre Charles, Georgies Biet, Edme Jean Louis Grillon ve Feu Tardieu. *Choix D’édifices Publics Projetés Et Construits En France Depuis Le Commencement Du XIXe Siècle* I. Paris: Louis Colas, 1825-1836.
- Gürsoy, Gencay. “Sağlık”. *Cumhuriyet Döneminde Türkiye Ansiklopedisi*. 6-7. İstanbul: İletişim Yayınları, 1983, 1716-1730.
- Jacquot, Paul. *Antioche Centre De Tourisme*. Antioch: Comite De Tourisme, 1931.
- Kolay, Emre. *Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı Hapishane Mimarisi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2021.
- Köker, Osman. *Antakya, İskenderun ve Musa Dağı Ermenileri*. İstanbul: Bir Zamanlar Yayıncılık, 2019.
- Nalça, Canan. “Transformation of İskenderun Historic Urban Fabric From Mid 19th Century to The End of The French Mandate Period”. Doktora Tezi, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, 2018.
- Ortaylı, İlber. “Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Yerel Yönetimler”. *Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*. 1. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, 231-244.
- Ortaylı, İlber. *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.
- Ödekan, Ayla. “Daruüşşifa”. *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*. I. İstanbul: Yem Yayınları, 2008, 382.
- Öndeş, Osman. *Vapur Donatıları ve Acenteleri Tarihi*. İstanbul: İMEAK Deniz Ticaret Odası Yayınları, 2013.
- Özkan, Servet. “Osmanlı’da Misyonerliğin Mimariye Yansımaları: Tanzimat Sonrası Merkezi Türkiye Misonu Kapsamında Misyoner ve Gayrimüslim Okulları”. Doktora tezi, Sakarya Üniversitesi, 2021.
- Özkaya Duman, Olcay. “Halep Maarif Matbaasından Tarık Mümtaz’ın Kalemle Çizgiler ve Bilgiler”. *Hatay Araştırmaları* II. Ed. Ahmet Gündüz ve Selim Kaya. Antakya: Pozitif Matbaa, 2016, 79-100.
- Sandalcı, Mert. “İskenderun Dekovil Hattı”. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* VI/2 (2005): 287-297.
- Sarı, Nil, Ahmet Zeki İzgöer ve Ahmet Eryüksel. *Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında II. Abdülhamid Devrinde Kurulan ve Geliştirilen Hastaneler*. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri, 2014.
- Sarıyıldız, Gülden. “Karantina Meclisinin Kuruluşu ve Faaliyetleri”. *Belleten* 58 (222) (1994): 329-376.
- Sarıyıldız, Gülden. “Karantina”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 24. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, 463-465.
- Say, Yağmur. “Türk Tıp Kurumları”. *Türkler*. 11. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, 320-345.
- Serdar, Murat. “Orta Çağ Avrupası’nda Bir Tıp Okulu: Montpellier”. *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi* 3/1 (2020): 90-103.
- Terzioğlu, Arslan. “Bimaristan”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 6. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, 163-178.
- Tuncel, Metin. “İskenderun”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 22. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı

- Yayınları, 2000, 581.
- Tülün, Ceylan Hülya. Cultural Encounters in İskenderun (Alexandretta): The Coastline from 1920s to 1950s”. Yüksek Lisans tezi, Tobb Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, 2021.
- Umar, Nur ve Fatma Zehra Sarı. “Geç Dönem Osmanlı Sağlık Yapılarının Gelişiminin Adana Vilayeti Örneği Üzerinden İncelenmesi”. *Art Sanat* 14 (2020), 469-493. Doi: 10.26650/artsanat.2020.14.0018
- Ürkmez, Naim. “Tanzimat’tan I. Dünya Savaşı’na İskenderun”. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2012.
- Ürkmez, Naim. “İskenderun’da İki Levanten Aile: Belfante ve Catoni Aileleri”. *Anavatana Katılışının 80. Yılında Hatay Uluslararası Sempozyumu*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2020, 1371-1393.
- Ürkmez, Naim. “İskenderun Vakıfları”. *ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12/1 (2021): 47-67.
- Walsh, James J. *Medieval Medicine*. Londra: A. and C. Black. Ltd, 1920.
- Yazıcı Metin, Nurcan. “Osmanlı’nın Son Döneminde Bir Kasaba Hastanesi: İnşa Süreci ve Mimarisiyle Dedeğaç Gureba Hastanesi”. *Sanat Tarihi Dergisi* 29 (2) (2020): 945-961.
- Yıldırım, Nuran. “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Koruyucu Sağlık Uygulamaları”. *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*. 5. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, 1320-1338.
- Yıldırım, Nuran. *14. Yüzyıldan Cumhuriyet’e Hastalıklar, Hastaneler, Kurumlar-Sağlık Tarihi Yazıları-I*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat (YPRK. ASK) 120/26, 3 Zi’l-hicce 1314 (5 Mayıs 1897).
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Mektubi Kalemi (DH. MKT) 722/57, 17 Rebî’ül-evvel 1321 (13 Haziran 1903).
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Şura-yı Devlet (İ.ŞD.) 7/355, 21 Rebî’ül-evvel 1285 (12 Temmuz 1868)

